

УДК 94(477.83-25)"19"

ЛЬВІВ ЯК ОСЕРЕДОК БІЛОРУСИСТИКИ НА ПОЧАТКУ ХХ ст.

Михайло КРІЛЬ

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
кафедра історії слов'янських країн,
вул. Університетська, 1, 79000 Львів, Україна
тел. (0038 032) 294 41 51, e-mail: kril_m@ukr.net*

Розглянуто роль і місце Львова в розвитку українсько-білоруських культурних зв'язків на початку ХХ ст. Досліджено внесок львівських науковців (І. Свенціцького, І. Крип'якевича, В. Щурата та ін.) у розвиток взаємин двох народів. Звернено увагу на навчання білоруських студентів у Львові та відзначено роль А. Пашкевич (псевдонім Цьотка) у популяризації білоруської літератури серед української громадськості. На цій підставі зроблено висновок про Львів як український осередок білорусистики в Галичині.

Ключові слова: Україна, Білорусь, Галичина, Львів, зв'язки, культура, література, письменники, історики.

Міжслов'янські культурні зв'язки, які у ХІХ ст. охопили практично всі сфери суспільного життя, виявилися важливою складовою у націотворчих процесах бездержавних і малих народів Центрально-Східної Європи. Обмін загальнолюдськими цінностями став своєрідним каталізатором національного культурного піднесення, а через нього ставилися й політичні завдання. З іншого боку, прилучення ширших верств читачів, глядачів, слухачів до скарбниці слов'янських культур давало змогу глибше зрозуміти навколишній світ. Можна вважати, що це був один із способів інтелектуального й естетичного піднесення слов'ян. Загальнослов'янська думка, породжена внутрішніми потребами розвитку окремих народів, відтінила спільні риси їхніх культур і надала їм специфіки. За таких умов набули нового змісту українсько-білоруські зв'язки.

Дослідники опрацьовували різні сюжети цих взаємин у минулому. Свідченням цього є опублікована П. Охріменком спеціальна і тематично підібрана бібліографія праць [1]. Ознайомлення з ними допомагає відтворити широку панораму зв'язків двох народів. Водночас названі дослідження спонукають до роздумів, дальших розшуків джерельних матеріалів, узагальнень наявного фактичного матеріалу та зроблених на їхній підставі висновків тощо. При цьому треба брати до уваги, що українсько-білоруські зв'язки налагоджувалися і розвивалися в умовах бездержавного існування двох народів у складі двох монархій – Російської і Австро-Угорської. До їхнього складу землі українців і білорусів потрапили в різний час і за неоднакових обставин. Умови для культурного розвитку також були неоднаковими, а це певним чином впливало на процеси національно-культурного відродження українців і білорусів.

Після 1772 р. Галичина опинилася під скіпетром Габсбургів і зразу ж стала ареною експериментів, відомих як йосифінські реформи. Це дозволило краю швидко інтегруватися в загальноавстрійські процеси 1772 р. Осередками українського культурного життя Галичини почали ставати міста, зокрема Львів з його давніми і тривкими традиціями в сфері міжслов'янських взаємин. Значно поживалися вони в ХІХ ст., коли формулювалися

і викристалізувалися програми національних рухів слов'янських народів, відбувався обмін інформацією про культурні і духовні цінності. Розвитку взаємин сприяла наявність у Львові багатьох вищих шкіл і гімназій, культурно-наукових інституцій, громадсько-культурних установ тощо. Чимало львівських педагогів, учених, письменників, мистців проводили активну громадську роботу, мали контакти з цільними культурними діячами інших слов'янських народів.

Для розвитку українсько-білоруських зв'язків і становлення українського білорусознавства багато зробив Іларіон Свенціцький. Його предки походили з Білорусі, через що він зацікавився білоруською історією, мовою і літературою. Серед його учителів у львівській академічній гімназії був білорус Павло Смоліковський, який, крім англійської, німецької, французької та італійської мов, розмовляв також по-білоруськи. Це не могло пройти повз увагу майбутнього знаного славіста.

Як засновник і директор українського Національного музею у Львові, він почав комплектувати в ньому спеціальний білоруський відділ [2]. Це було зроблено на прохання білоруських національно-свідомих діячів, які проживали у Львові. Адже в умовах тогочасної Росії неможливо було організувати національний білоруський музей. Водночас з білоруським відділом було створено також невеликі аналогічні збірки про інших слов'ян, що давало можливість порівняння і встановлення самотності народного мистецтва кожного з цих слов'янських народів.

На початку ХХ ст. І. Свенціцький тричі відвідав білоруські землі (1904, 1906 і 1907 роках), внаслідок чого зібрав низку експонатів, що свідчили про самотнє мистецтво білоруського народу. Серед них були білоруські стародруки, слуцькі пояси та ін.

Під час третіх відвідин Білорусі І. Свенціцький особисто познайомився з Я. Купалою¹ та його поетичними творами. Наступного року львівський учений опублікував невелику брошуру (58 с.) “Відродження білоруського письменства” [3]. Це була не лише перша праця про білоруську літературу, видана за кордоном, але й перше глибоке дослідження білоруської літератури, починаючи з часів діяльності Ф. Скорини² і закінчуючи сучасними І. Свенціцькому авторами. У цій праці І. Свенціцький підкреслив народність білоруської літератури, зробив аналіз творчості Ф. Богушевича³, Я. Лучіни⁴, Я. Купали, Я. Коласа⁵, А. Пашкевича. При цьому український учений зазначив, що своє дослідження написав на підставі “особистих спостережень у Вітебську, Мінську і Вільні в 1904–1905 рр. і прямих безпосередніх зносин з народом”. Із цієї праці в Україні, а у Львові зокрема, громадськість довідалася про творчість початківців Я. Коласа і Я. Купали. На прикладі віршів Я. Коласа І. Свенціцький охарактеризував практично все суспільне життя тогочасної Білорусі [4].

У 1909 р. ця праця була перекладена і опублікована по-білоруськи, але її відразу ж вилучила з обігу царська цензура. Проте вже у 1920 р. М. Янчук видав її російською мовою і використовував у своєму навчальному курсі в Московському університеті. У статті “Основи відродження білоруського письменства” [5] і книжечці (40 с.) “Розквіт культурно-національного життя Східної Білорусі” [6] І. Свенціцький обґрунтував закономірність виникнення білоруської національної літератури, як наслідок природного розвитку нації.

¹ Луцевич Іван, псевд. Купала Янка (1882–1942) – білоруський поет, один з найвизначніших та найвпливовіших діячів національного Відродження. Переклав білоруською мовою “Слово о полку Ігоревім”, низку творів Т. Шевченка, за мотивами українських народних пісень написав поему “Бондарівна” тощо.

² Скорина Франциск, Скариня Георгій (бл. 1490 – бл. 1551) – білоруський першодрукар.

³ Богушевич Франциск (1840–1900) – білоруський поет, учасник польського повстання 1863–1864 рр. Закінчив Ніжинський ліцей. Знав твори Т. Шевченка, які вплинули на його літературну діяльність.

⁴ Неслуховський Іван, псевдонім Янка Лучіна (1851–1897) – білоруський поет, писав на теми селянського життя.

⁵ Міцкевич Константин, псевдонім Якуб Колас (1882–1956) – білоруський письменник, один з основоположників нової білоруської літератури. Написав статтю “Т. Шевченко і білоруська література”, переклав і опублікував низку поезій Т. Шевченка тощо.

Крім Я. Купали, І. Свенціцький до часів Першої світової війни підтримував особисті і письмові контакти з іншими громадсько-культурними діячами Білорусі, зокрема з редактором часопису “Наша ніва”⁶. Як зазначив літературознавець з Дрогобича М. Шалата, в бібліотеці І. Свенціцького білорусистика становила кілька сотень видань⁷. Назагал своїми дослідженнями І. Свенціцький зробив значний внесок у розвиток як українського, так і білоруського народів і їхніх культур, утвердивши ще раз життєздатність і плідність взаємодії двох народів.

Предметом зацікавлення Івана Крип’якевича стала історична білорусистика. У 1909 р. він опублікував працю “Білоруси”, в якій дослідив питання українсько-білоруських зв’язків у минулому, акцентував увагу на спільній боротьбі двох народів з кримськими татарами, німецькими рицарями та ін. [7]. Ця праця І. Крип’якевича, яка також вийшла окремим виданням у бібліотечці “Просвітні листки” (1909. № 30), розширила уявлення українського читача про білоруську літературу XIX – початку XX ст. [8]. Учений розглянув творчість Ф. Богушевича і Я. Лучіни, вказав на велике значення перших білоруських газет “Наша доля”⁸ і “Наша ніва” для розвитку нової білоруської літератури. Особливо докладно він розглянув літературну діяльність Я. Купали, помістив переклади його віршів українською мовою (“А хто там іде?”, “Пам’яті Шевченка”).

Активно популяризував білоруську літературу й Василь Щурат. У 1910 р. він у часописі “Діло” опублікував статтю “Шевченко–Желіговський–Чечот”. Згодом цей текст був поміщений в його книжці “Літературні нариси” [9]. Аналіз названої статті свідчить, що автор був добре ознайомлений з білоруським літературним і фольклорним матеріалом. Згодом у часописі “Неділя” В. Щурат помістив анотацію на першу поетичну збірку Я. Коласа “Пісні жальби”. Крім цього, вчений надрукував велику статтю, приурочену до 25-тої річниці смерті В. Дуніна-Марцинкевича⁹, познайомив українських читачів з анонімними творами білоруської літератури XIX ст. “Тарас на Парнасе”, “Пісня”.

Багато оглядів, рецензій і відгуків на праці білоруських авторів написав і опублікував у “Записках Наукового товариства ім. Шевченка” фольклорист і етнограф В. Гнатюк. Зокрема він проаналізував роботи з білоруського фольклору й етнографії, написані М. Никифоровським і М. Довнар-Запольським. Особливу увагу вчений звернув на брошуру М. Косіч “Литвини-білоруси Чернігівської губернії, їх побут і пісні”, яку в цілому оцінив негативно [10]. У своїй рецензії В. Гнатюк, зокрема, писав так: “всі виводи авторки ... не мають ніякої підстави і їх належить уважати за її суб’єктивні погляди і розумування без наукової вартості. Особливо безвартні вони тому, що вона раз локалізує їх, другий раз генералізує, і необізаному з предметом може не раз здаватися, що все те, що вона говорить про своє родинне село Росухи, відноситься до цілої білоруської території ... А саме мішання назви “литвинів” із “білорусами”, яке бачимо з поданого вище титулу розділу та титулу цілої праці, вказує наглядно, що авторці далеко ще до розуміння задач етнографії ... Належить признати працю ... як таку, що не витримує навіть найлегшої критики” [11].

Зацікавлення білоруською літературою виявив І. Франко. В “Історії української літератури” [12] він чимало місця приділив давній білоруській літературі, розглядав її у

⁶ “Наша ніва” – щоденний громадсько-політичний, науково-просвітницький літературно-художній часопис. Перший номер вийшов у Вільно 23 листопада 1906 р.

⁷ Переважна більшість цих праць сьогодні зберігається у Львівській національній науковій бібліотеці України ім. Василя Стефаника. Серед них художні твори білоруських авторів, зокрема Я. Купали і Я. Коласа, на яких І. Свенціцький олівцем зробив посторінкові помітки і зауваження, а також у перекладі білоруською мовою твори Софокла, А. Доде, О. Вайлда, Е. Ожежко та ін. – *М.К.*

⁸ “Наша доля” – перший легальний білоруський громадсько-політичний і літературний часопис. Виходив у Вільно білоруською мовою кириличним і латинським шрифтом під редакцією І. Тукеркеса від 14 вересня 1906 р. до 11 січня 1907 р. Всього вийшло шість номерів. У виданні брали участь брати Іван і Антон Луцевичі та Алоїза Пашкевич.

⁹ Дунін-Марцинкевич Вікентій (1807–1884) – білоруський письменник, писав білоруською і польською мовами.

тісному зв'язку із давньою українською літературою. І. Франку належить також низка висловлювань про духовне багатство білоруського народу, його культурні здобутки. Цікаво зазначити, що І. Франко був серед тих перших українських громадсько-культурних діячів, які визнавали права білоруського народу на самостійний розвиток.

Чимало білорусів студіювало у навчальних закладах Львова, зокрема поетеса Алоїза Пашкевич¹⁰. Наприкінці 1905 р. вона приїхала до Львова і спробувала стати студенткою Львівського університету. На початку це їй не вдалося, але восени 1906 р. її зарахували вільною слухачкою на філософський факультет [13]. У дослідницькій літературі наводяться версії, що в цьому їй допоміг І. Свенціцький, який закінчив названий факультет у 1899 р. і був знайомий з багатьма викладачами університету.

Весь час навчання А. Пашкевич у Львівському університеті – це історія змагання за те, щоб бути повноправною студенткою. Адже тільки така форма навчання могла дати змогу студентів написати і захистити докторську роботу. Для білоруської дівчини це виявилось доволі проблематично. Не маючи австрійського підданства, їй потрібно було подолати різні бюрократичні перешкоди, які обмежували іноземцям доступ до вищих шкіл в монархії Габсбургів.

У Львівському університеті А. Пашкевич як вільна слухачка упродовж дев'яти семестрів відвідувала заняття з історії давньої польської мови і літератури, які вів професор В. Брухнальський¹¹. Саме він, як керівник кафедри, підписав необхідну довідку для віденського міністерства освіти. У ній зазначалося, що студентка А. Пашкевич вивчає історію білоруського народного театру і розробляє наукову тему “Шопка і батлейка на Білій Русі у їхніх зв'язках з польською драматичною літературою” [14]. У зв'язку з цим він просив перевести А. Пашкевич для стаціонарних університетських студій з тим, щоб надалі вона могла здати необхідні іспити і здобути науковий ступінь доктора філософії. Проте вирішення цього питання затягнулося на кілька років. До того ускладнилися проблеми з її здоров'ям. Вона захворіла на туберкульоз і переїхала в 1908 р. до Закопаного в Польщі. Там вона студіювала у Краківському університеті, згодом вийшла заміж і змінила прізвище. Проте думки про закінчення університету у Львові їй не полишали. Свідченням цього є лист А. Пашкевич до відомого українського літературознавця К. Студинського, написаний у Петербурзі і датований 2 грудня 1911 р. Незважаючи на те, що у 1976 р. цей лист був опублікований в мініському виданні творів білоруської письменниці, ширшій науковій громадськості він залишався маловідомим. У зв'язку з тим, що він безпосередньо стосується львівських студій А. Пашкевич, подаю його повний текст у перекладі з білоруської мови на українську:

Вельмиповажаний пане професоре!

Не сердіться на мене, що так сміливо звертаюся до Вас з проханням, але моя університетська справа цього вимагає. Пан Мазуркевич у Відні обіцяв допомогти в моїй справі, якщо шановний пан професор напише йому листа. Із розмови з паном Мазуркевичем я зрозуміла, що він слова пана цінує як золото. Крім того, я дуже боюся, щоб не пропало моїх чотири з половиною роки Львівського університету, пишу з проханням до пана професора: моя справа тепер у Відні і буде залежати, хто і як її поведе. П. Мазуркевич міг би багато зробити... Так може пан професор був би ласкавий до нього написати.

Перепрошую і залишаюся з великою повагою Алоїзія Пашкевич [15: 275].

Листа К. Студинського до Мазуркевича, як і інших документів з цього приводу поки що відшукати не було змоги. Проте відомо, що австрійське міністерство освіти все-таки

¹⁰ Пашкевич Алоїза, псевдонім Цьотка, Тимчасовий та ін. (1876–1916) – білоруська письменниця. Писала вірші, оповідання, публіцистичні твори, наукові розвідки з історії білоруського народного театру тощо. Через написані революційного змісту вірші-прокламації переслідувалася російським царським урядом, через що у 1905 р. переїхала до Львова. У 1906 р. проживала в будинку № 39 на вул. Сикстуській (тепер Дорошенка).

¹¹ Брухнальський Вільгельм (1859–1938) – польський літературознавець. У Львівському університеті працював доцентом (1900–1904), професором (1905–1906) і завідувачем (1907–1931) кафедри історії польської мови і літератури, був деканом гуманітарного факультету (1913).

дозволило А. Пашкевич стати повноправною студенткою Львівського університету і надіслало до Львова відповідний документ, датований 29 липня 1912 р. Як зазначив Л. Арабей, знаний дослідник життя, громадсько-культурної діяльності, наукової праці і художньої творчості А. Пашкевич, в одному з литовських архівів збереглося її студентське посвідчення. У вигляді світлини цей документ він помістив у своїй книзі. З нього видно, що посвідчення має реєстраційний номер 4599, датоване 26 вересня 1912 р. і підписане професором В. Брухнальським [13: 25]. Однак А. Пашкевич провчилася в університеті лише один семестр 1912/1913 навч. р. Після його закінчення вона поїхала відвідати рідну землю і через нез'ясовані поки що причини, до Львова вже не повернулася.

Своє перебування у Львові А. Пашкевич використала для активної популяризації творів білоруського красного письменства. До Львова їй прислали свої твори Я. Купала та інші молоді білоруські письменники. Частину з них А. Пашкевич передала І. Свенціцькому, який їх опублікував у роботі “Відродження білоруського письменства”. Джерела свідчать, що для білорусистських зацікавлень І. Свенціцького А. Пашкевич була своєрідною живою енциклопедією білоруського громадсько-культурного і літературного життя. Завдяки їй вчений часом довідувався про цікаві новинки білоруської літератури значно швидше, ніж про це дізнавалась широка літературна громадськість у самій Білорусі. Білоруська поетеса знайомила І. Свенціцького з усіма видатними заходами білорусів, розповідала про вихід перших білоруських національних газет “Наша доля” та “Наша ніва”.

Природно, що культурні діячі Львова мали змогу знайомитись із творами самої А. Пашкевич. Вони також допомагали їй видавати в Україні ці твори. Зокрема, у листі від 28 червня 1906 р. до свого земляка, відомого громадського діяча і вченого Б. Епімаха-Шипіла¹² білоруська письменниця писала так: “... живу у Львові, з українцями, русинами і уніатами заводжу знайомства. Багато нам сприяють, допомагають у чому можуть. Тепер поки що будуть друкувати по-білоруськи. Коли що маєте, пришліть. Я хочу довідатися від Вас, що чути з букварем, чи вже готовий, чи в нас буде фонетика наша білоруська. Це дуже важливо, бо тепер буду видавати популярні твори для народу, але не знаю, як чого триматися...” [15: 273]. За таких умов у Львові в 1906 р. з'явився її “Гостинець для малих дітей”. Це був невеликий збірник, виданий білоруською мовою, але латинськими літерами. Він містив перекладені письменницею сім невеликих оповідань, загадки, приказки, прислів'я. Доречно зазначити, що цей збірник фольклорних матеріалів був першим виданням для дітей білоруською мовою. У тому ж році в Жовкві в друкарні оо. Василян А. Пашкевич видала два збірники віршів “Хрест на свободу” (15 с.) і “Скрыпка белорусска” (20 с.). Оскільки в царській Росії за ці твори письменниця зазнала переслідувань, вони були підписані псевдонімами. На титулі першої праці зазначено, що “написав Гаўрыла”, а другої – “Гаўрыли з Палацка”. В обох випадках місця видання не було вказано. Сьогодні ці книжечки зберігаються у відділі рідкісної книги Львівської національної наукової бібліотеки України ім. В. Стефаника.

Дух українського середовища, в якому тривалий час проживала і творила А. Пашкевич, згодом вплинув на тематику праць поетеси. Так, в оповіданні “Зялёнка” прототипами до петербурзьких студентів є львівські [15: 126–136]. В деяких інших творах теж звучить українська тема. Як бачимо, А. Пашкевич на початку ХХ ст. зробила вагомий внесок для розвитку українсько-білоруських літературних контактів і становлення білорусистики зокрема.

Зі Львовом пов'язано ім'я знаного білоруського бібліографа, літературознавця, перекладача Ромуальда Зямкевича (1881–1944). Ще під час навчання у Львівській політехніці він перекладав новели В. Стефаника. Згодом приїжджав до міста для роботи у бібліотеках і архівах.

¹² Епімах-Шипіла Броніслав Ігнатович (1859–1934) – білоруський видавець і мовознавець. У 1891–1925 рр. працював у бібліотеці Петербурзького університету. Збирав матеріали з історії, фольклору і етнографії білорусів.

Викладений матеріал свідчить, що українські вчені і письменники Львова цікавилися білоруською історією, культурою та літературою, популяризували її в українському середовищі. Вони підтримували контакти зі своїми білоруськими колегами, обмінювалися літературою та іншою інформацією. Окремі білоруси студіювали у львівських вищих школах, глибше пізнавали тогочасні українські реалії. Все це дає змогу говорити про тогочасний Львів як культурний осередок в історії українсько-білоруського єднання.

1. *Ахрыменка П.* Бібліяграфічны ўказальнік прац аб беларуска-украінскіх літаратурных і фальклорных сувязях 1865–1965. Гомель, 1967.
2. *Гембарович М.* Іларіон Семенович Свенціцький і мистецтвознавство // Питання слов'янського мовознавства. Львів, 1958. Вип. 5.
3. *Свенціцький І.* Відроджене білоруського письменства. Львів, 1908.
4. *Шалата М.* Два сонця білоруського письменства // Жовтень. 1982. Ч. 11. С. 97.
5. *Свенціцький І.* Основи відродження білоруського письменства // Записки Наукового товариства ім. Шевченка. Львів, 1914. Т. 117 і 118. С. 291–301.
6. *Свенціцький І.* Розквіт культурно-національного життя Східної Білорусі. Львів, 1928.
7. *Крип'якевич І.* Білоруси // Письмо з Просвіти. 1909. № 5. С. 70–80.
8. *Крип'якевич І.* Білоруси. Львів, 1909. С. 10.
9. *Щурат В.* Шевченко–Желіговський–Чечот // Діло. 1910. 28 трав.; Передрук. в: *Щурат В.* Літературні начерки. Львів, 1913. С. 94–99.
10. *Косич М.* Литвины-белорусы Черниговской губернии: их быт и песни // Живая старина. 1901. № 2–4.
11. Записки Наукового товариства ім. Шевченка. 1903. Т. 55. Кн. 5.
12. *Ларчанка М. Г.* Сувязі беларускай літаратуры з літаратурамі суседніх славянскіх народаў 2 пал. XIX ст. Мінск, 1958. С. 83.
13. *Арабей Л.* Цётка (Алоіза Пашкевіч). Мінск, 1956. С. 23.
14. *Кабржыцкая Т. В.* Карані дружбы. Беларуска-украінскія літаратурныя узаемасувязі пач. ХХ ст. Мінск, 1976. С. 88.
15. Цётка. Творы. Мінск, 1976. С. 275.

LVIV AS A CELL OF UKRAINIAN-BYELORUSSIAN CULTURAL RELATIONS AT THE BEGINNING of 20th c.

Mykhaylo KRIL'

*The Ivan Franko National University in Lviv,
The Department of History of Slavonic Countries,
Universytetska st., 1, 79000 Lviv, Ukraine
тел. (0038 032) 294 41 51, e-mail: kril_m@ukr.net*

In the article role and place of Lviv in development of Ukrainian-Byelorussian cultural relations at the beginning of the 20th c. is considered. The contribution of the Lviv research workers (I. Svencickiy, I. Krypyakevych, V. Schurat and other) into the development of mutual relations of two peoples is pointed. Appeal attention on the studies of the Byelorussian students in Lviv and the role of A. Pashkevych (pen name – C'otka) in popularization of the Byelorussian literature among the Ukrainian public. On that ground there is done a conclusion about Lviv as the Ukrainian cell of the Byelorussian studies in Halychyna.

Key words: Ukraine, Byelorussia, Halychyna, Lviv, relations, culture, literature, writers, historians.

ЛЬВОВ КАК ЦЕНТР БЕЛОРУССИСТИКИ В НАЧАЛЕ XX в.**Михайло КРИЛЬ**

*Львовский национальный университет имени Ивана Франко,
кафедра истории славянских стран,
ул. Университетская, 1, 79000 Львов, Украина
тел. (0038 032) 294 41 51, e-mail: kril_m@ukr.net*

В статье рассматривается роль и место Львова в развитии украинско-белорусских культурных связей в начале XX в. Исследован вклад львовских ученых (И.Свенцицкого, И. Крыпякевича, В.Щурата и др.) в развитие взаимоотношений двух народов. Обращено внимание на обучение белорусских студентов во Львове и отмечена роль А. Пашкевич (псевдоним Цетка) в популяризации белорусской литературы среди украинской общественности. На этом основании в статье сделан вывод о Львове как украинском центре белорусистики в Галичине.

Ключевые слова: Украина, Беларусь, Галичина, Львов, связи, культура, литература, писатели, историки.

Стаття надійшла до редколегії: 02.09.2008
Прийнята до друку: 25.12.2008